



30 ЖИЛ
МОНГОЛД



ТҮСГАЙ
ХАМГААЛАЛТАЙ
ГАЗАР

ОЛОН УЛСЫН АЧ ХОЛБОГДОЛ БҮХИЙ
УС, НАМГАРХАГ ГАЗАР

АЧИТ НУУР

2022 он



ОЛОН УЛСЫН АЧ ХОЛБОГДОЛ БҮХИЙ УС, НАМГАРХАГ ГАЗАР ЯЛАНГУЯА УСНЫ ШУВУУД ОЛНООР АМЬДАРДАГ ОРЧНЫ ТУХАЙ КОНВЕНЦ



Рамсарын конвенц гэж юу вэ?

Олон улсын ач холбогдол бүхий ус, намгархаг газар, ялангуяа усны шувууд олноор амьдардаг орчны тухай конвенцыг анх 1971 оны 2-р сарын 2-нд Ираны Рамсар хотод чуулсан хуралдаанаар Засгийн газрын болон төрийн бус байгууллагууд хамтран хэлэлцэж, дэлхийн дулаарал, уур амьсгалын өөрчлөлт, дэд бүтэц, хүний буруутай үйл ажиллагаа зэрэг олон хүчин зүйлийн нөлөөгөөр эргэн сэргэхэд хамгийн эмзэг экосистемүүдийн нэг, нүүдлийн шувуудын гол амьдрах орчин болсон ус, намгархаг газрууд доройтон, хатах ширгэх үйл явц эрчимжиж байгааг тэмдэглэн, тэдгээр ус, намгархаг газрыг хамгаалах зайлшгүй шаардлагатай хэмээн үзэж, олон улсын конвенц болгон баталсан. Ийнхүү анх байгуулсан хотын нэрээр “Рамсарын конвенц” хэмээн нэрлэгдэх болсон бөгөөд 2021 оны байдлаар тус конвенцод дэлхийн 172 улс орон нэгдэн орж олон улсын хэмжээнд ач холбогдол бүхий зайлшгүй хамгаалах шаардлагатай нийт 254,620,630га талбайг хамрах 2431 ус намгархаг газрыг конвенцын хавсралтанд бүртгээд байна.



Рамсарын конвенцын үндсэн зорилго юу вэ?

Уг конвенц нь ус намгархаг газар, түүний нөөцийг зохистой ашиглах, хамгаалахад улс орон бүрийн үйл ажиллагаа, олон улсын хамтын ажиллагааг чиглүүлэх ерөнхий зорилготой бөгөөд Засгийн газар хоорондын гэрээ хэлэлцээрээр зохицуулагдан үйл ажиллагаагаа

явуулдаг. Энэхүү конвенцыг байгуулах болсон үндсэн шалтгаан бол усны шувууд улирлын чанартай хил дамнан нүүдэллэдэг учир түүнийг олон улсын нөөц баялгийн нэгэн адил үзэх ёстой, мөн үүгээр дамжуулан тэдгээрийн амьдрах үндсэн орчин болсон ус, намгархаг газрыг хамгаалах шаардлагатай байсанд оршино.



Ус, намгархаг газар гэж юуг хэлэх вэ?

Ус, намгархаг газар гэдэг нь хуурай газар, устай нийлж буй шилжилтийн хэсэг бөгөөд энэ хэсэгт усны урсгал, хөрсний шим тэжээлийн эргэлт, нарны энерги нийлэн өвөрмөц экосистемийг үүсгэдэг.

Рамсарын конвенцод “ус, намгархаг газар”-ыг маш өргөн утгаар тайлбарласан байдаг. Тухайлбал нуур, гол, цөөрөм, гол болон нуурын хөндийн татам, чийглэг тал хээр, хүлэрт намаг, баян бүрд, голын адаг, цутгал, рашаан, нуур, тэнгисийн түрлэгээр үүссэн чийглэг эсвэл шаварлаг хэсэг, далайн эрэг орчмын газрууд, шүрэн хад зэрэг байгалийн гаралтай газар нутгуудаас эхлэн хүний гараар бүтсэн загас үржүүлгийн цөөрөм, цагаан будааны талбай, давсны тариалангийн талбай болон бусад төрлийн усан сан зэрэг бүгдийг багтаан авч үздэг. Конвенцын үзэл санаагаар уг ойлголтыг ус, намгархаг газрын олон янзын хэлбэрийг хамруулан өргөн утгаар авч үзсэнээр тухайн ус, намгархаг газрын хамгааллын үйл ажиллагааны хамрах хүрээ тэлэн, тэр хэмжээгээр олон улсын хэмжээнд чухал ач холбогдол бүхий биологийн олон янз байдлыг орхигдуулалгүй цогцоор нь хадгалж үлдэх, тэнцвэртэй ашиглах боломж бүрдэнэ гэж үздэг.



Рамсарын конвенцод хэрхэн бүртгүүлэх вэ?

Конвенцод нэгдэн орсон улс орнууд өөрийн нутаг дэвсгэр дээр байх олон улсын ач холбогдол бүхий ус, намгархаг газруудыг дараах 9 шалгуур үзүүлэлтээр тодорхойлон нэр дэвшүүлэх бөгөөд дараах шалгуурт нийцсэн газруудыг Рамсарын конвенцын хавсралт жагсаалтад бүртгэдэг. Үүнд:

А

Тухайн газар нь хосгүй үнэт, дахин давтагдашгүй өвөрмөц хэв шинж бүхий ус, намгархаг газар нутаг байх

Шалгуур 1

Тухайн ус, намгархаг газар нь газарзүйн байршлын хувьд байгалийн ховор, дахин давтагдашгүй хэв шинжийг агуулсан байх

Б

Тухайн газар нь биологийн олон янз байдлыг хадгалж үлдэхүйц нутаг байх

Экологийн бүлгэмдэл болон тухайн нэг зүйлд чиглэсэн шалгуур

Шалгуур 2

Тухайн ус, намгархаг газар нь эмзэг, ховордож болзошгүй, ховордож байгаа биологийн олон янз байдлыг агуулсан байх

Шалгуур 3

Тухайн ус, намгархаг газар нь зарим амьтан, ургамлын зүйлүүдийн популяцийн хэмжээнд нөлөөлөхүйц ач холбогдол бүхий газарзүйн бүсэд байрладаг байх

Шалгуур 4

Тухайн ус, намгархаг газар нь зарим амьтан, ургамлын зүйлүүдийн амьдралын мөчлөгийн чухал үе шатанд дэмжлэг үзүүлдэг, эсвэл тааламжгүй цаг үед оршин амьдрах нөхцөлөөр хангадаг байх

Усны шувуудад чиглэсэн шалгуур

Шалгуур 5

Тухайн ус, намгархаг газар нь усны шувуудын нэг зүйл эсвэл дэд зүйлийн 20,000 болон түүнээс дээш бодгалийг тогтмол дэмждэг байх

Шалгуур 6

Тухайн ус, намгархаг газар нь усны шувуудын нэг зүйл эсвэл дэд зүйлийн популяцийн 1% болон түүнээс дээш хувийг эзэлдэг байх

Загасны зүйлүүдэд чиглэсэн шалгуур

Шалгуур 7

Тухайн ус, намгархаг газар нь эндемик загасны төрөл, зүйл эсвэл дэд зүйлийн бүс нутгийн популяцийн тодорхой хувийг эзэлдэг, бусад биологийн олон янз байдлын оршин тогтнолд чухал нөлөөтэй байх

Шалгуур 8

Тухайн ус, намгархаг газар нь загасны зүйлүүдийн хувьд үржлийн нутаг, эсвэл нүүдлийн үедээ дайрч өнгөрдөг газар бөгөөд идэш тэжээлийн чухал эх үүсвэр байх

Бусад хүчин зүйлүүдэд чиглэсэн шалгуур

Шалгуур 9

Тухайн ус, намгархаг газар нь ижил амьдрах орчинг шүтэн амьдардаг шувуудын зүйлээс бусад биологийн олон янз байдлын популяцийн 1% болон түүнээс дээш хувийг тэтгэдэг байх.



Яагаад ус, намгархаг газрыг хамгаалах шаардлагатай вэ?

Дэлхий даяар ус, намгархаг газрууд нь олон хэв шинжээр оршдог хэдий ч ус, намгархаг газар бүр хэдэн мянгаар тоологдох усны болон хуурай газрын амьтан, ургамлын зүйлүүдийн амьдрах орчин болдог. Түүнчлэн ус, намгархаг газрууд нь гол усны үерээс хамгаалах, усны чанарыг сайжруулах, гол, нуурын эрэг орчмын элэгдэл нуралтыг хянан тогтоох зэрэг байгаль орчны хувьд маш олон үүрэгтэй төдийгүй амралт, зугаалга, аялал, гоо зүй, соёлын хувьд ч чухал ач холбогдолтой.



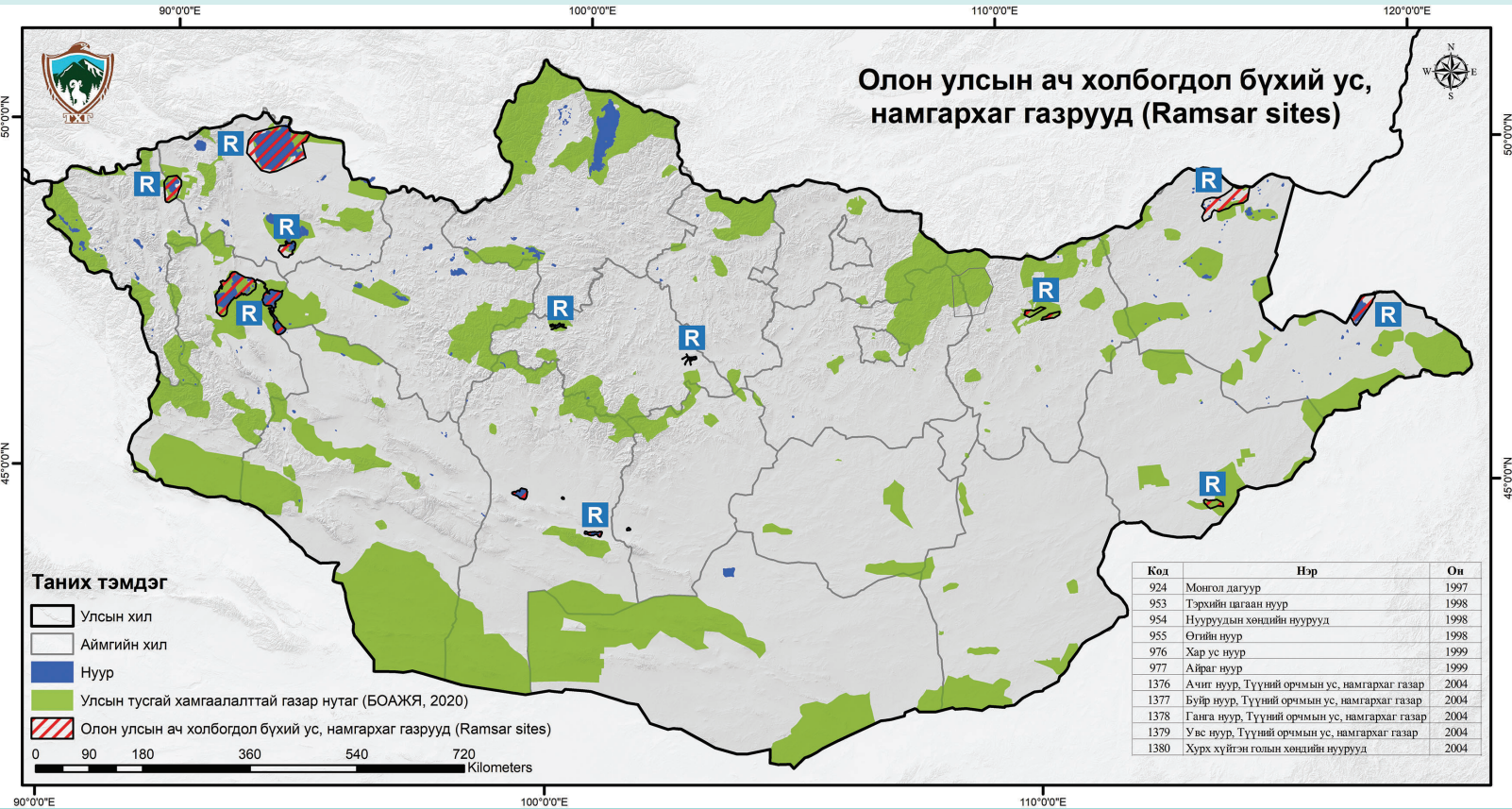
МОНГОЛ УЛС БА РАМСАРЫН КОНВЕНЦ

Олон улсын ач холбогдол бүхий ус, намгархаг газар, ялангуяа усны шувууд олноор амьдардаг орчны тухай уг конвенцод манай улс 1998 оны 4 сарын 8-ны өдөр албан ёсоор нэгдэн орж, 104 дэх гэрээлэгч тал болсон. Конвенцод нэгдэн орсон талууд Рамсарын конвенцын бодлого гаргадаг үндсэн нэгж бөгөөд Талууд нь тухайн улс орны Засгийн газрын байгууллага байдаг. Монгол улсыг Рамсарын конвенцод төлөөлөх эрхтэй тал бол Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам юм.

Газрын зураг 1. Рамсарын конвенцын хавсралт жагсаалтанд бүртгэгдсэн ус, намгархаг газрууд

Монгол улс 2021 оны байдлаар нийт 1,439,530га талбайг хамарсан 11 ус намгархаг газрыг Рамсарын конвенцын хавсралтад бүртгүүлээд байна. Эдгээр газруудаас 3 ус, намгархаг газар улсын тусгай хамгаалалтад хамрагдаагүй байна (Хүснэгт 1). Бусад газар нутгийн тухайд тусгай хамгаалалттай газар нутгийн ангиллын дагуу зохих дэглэмийн хүрээнд хамгааллын үйл ажиллагаануудад хамрагдаж байна.

Монгол улс конвенцод нэгдэн орсон орны хувьд хүлээсэн үүргийнхээ хүрээнд ус, намгархаг газруудын хамгааллын менежментийг хэрэгжүүлэн, гүйцэтгэлийн тайлангаа хүргүүлж, конвенцын үйл ажиллагаанд тогтмол оролцож байна.



АЧИТ НУУР, ТҮҮНИЙ ОРЧМЫН УС, НАМГАРХАГ ГАЗАР

Нэр: Ачит нуур, түүний орчмын ус, намгархаг газар

Рамсарын бүртгэлийн дугаар: 1376

Талбайн хэмжээ: 73,730га

Газарзүйн байршил: 49°40'N 090°35'E

Өндөршил: 1435м



МОНГОЛ ОРНЫ БАРУУН БҮС НУТАГ ТҮҮНИЙ УС, НАМГАРХАГ ГАЗРУУДЫН АЧ ХОЛБОГДОЛ

Ус, намгархаг газар нь усны горим болон ургамал ба амьтны аймгийн амьдрах орчны экологийн зохицуулагч болдог үндсэн үүрэгтэй. Манай орны нийт нууруудын 13,3% нь Алтайн уулархаг муж буюу Монгол орны баруун бүс нутагт тохиолддог. Эдгээр нуурууд нь талбайн хувьд харьцангуй том хэмжээтэй бөгөөд орчин үеийн мөстлөг, мөсөн гол, тектоникийн гаралтай нуурууд дийлэнх хувийг эзэлдэг. Мөн энэхүү бүс нутаг нь Төв Ази-Энэтхэгийн, Зүүн Африк-баруун Ази, Зүүн Ази-Австрали Азийн нүүдлийн замд хамаарах бөгөөд асар олон тооны нүүдлийн шувуудын замдаа бууж амарч хооллодог стратегийн чухал бүс нутаг юм. Энэ утгаараа олон улсын хувьд чухал ач холбогдолтой газар болдог. Үүний нэг томоохон бүрэлдэхүүн хэсэг нь Ачит нуур, түүний орчмын ус, намгархаг газар юм.

БАЙРШИЛ

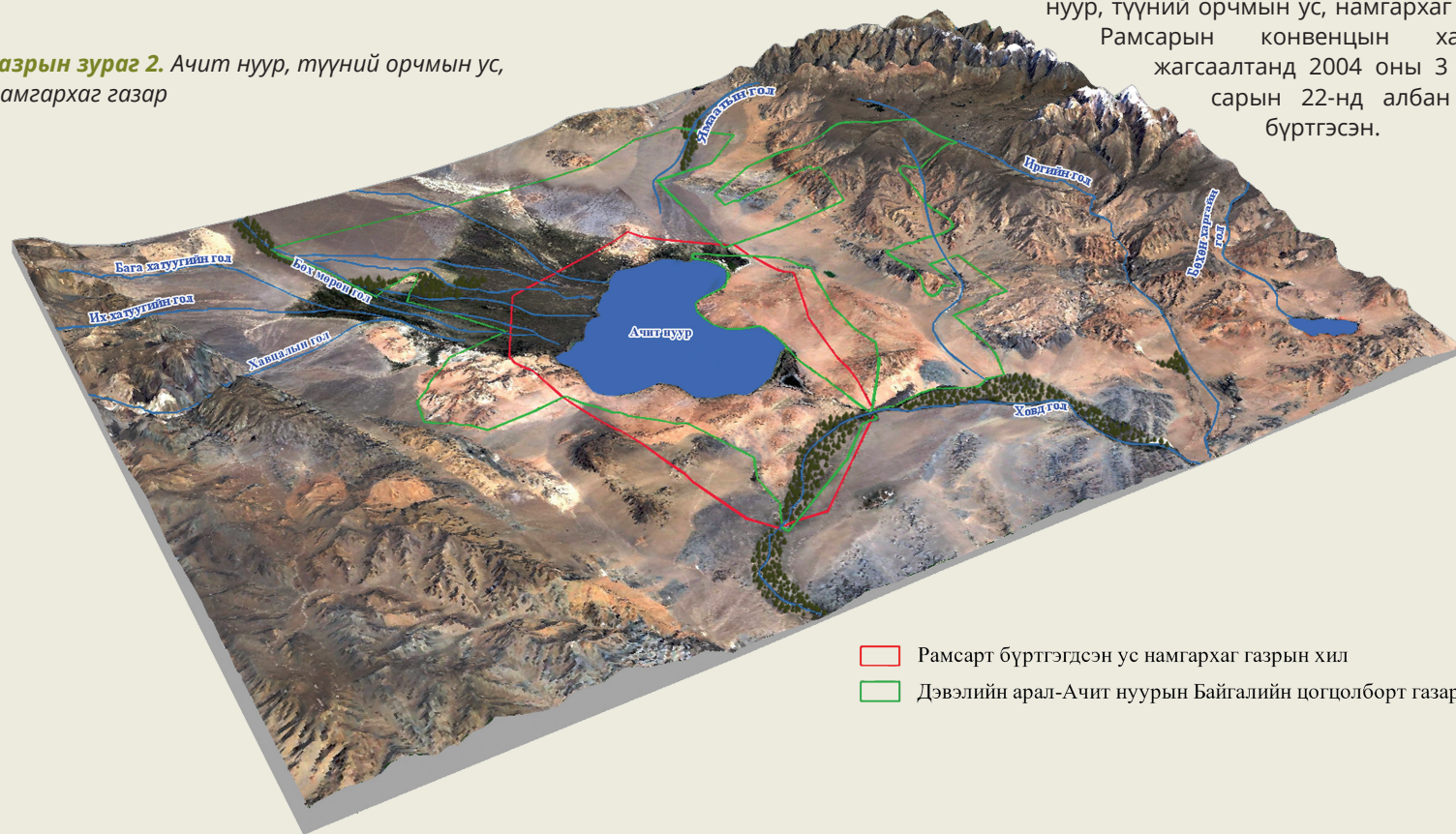
Ачит нуур, түүний орчмын ус, намгархаг газар нь Монгол орны баруун хязгаар Увс, Баян-Өлгий аймгийн хилийн дунд байдаг. Улаанбаатар хотоос 1516км, Увс аймгийн Улаангом хотоос 110км зайд, Баян-Өлгий аймгийн Өлгий хотоос 60км зайтай оршдог. Мөн нуураас баруун хойд зүгт 20км зайтай Бөхмөрөн сум, Ногоон-нуур сумын төв, зүүн үрд зүгт 25км зайтай Ховд сум тус тус байдаг.

Нуур нь баруун талаараа Монгол Алтайн нуруу, хойд талаараа Мөнгөн тайга, зүүн талаараа Хархираа-Түргэн уулсаар хүрээлэгдсэн уулс хоорондын завсарт оршдог. Нийт газар нутгийн хэмжээ 73,730га бөгөөд үүнээс Ачит нуурын мандал 29,680га талбайг үлдсэн хэсгийг түүний орчмын ус, намгархаг газрууд эзэлнэ.

РАМСАРЫН КОНВЕНЦЫН ХАВСРАЛТ ЖАГСААЛТАД БҮРТГЭГДСЭН ҮНДЭСЛЭЛ

Монгол улсын улаан ном, Зэрлэг амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенц (CITES), Зэрлэг амьтдын нүүдлийн зүйлийг хамгаалах тухай конвенц (CMS) болон Дэлхийн байгаль хамгаалах холбооны (IUCN) Улаан дансны шалгуураар нэн ховор, ховорд тооцогдох олон зүйл шувуудын нүүдлийн үедээ бууж амрах болон үржлийн чухал газар болдог. Нүүдлийн шувуудаас популяцийн 1% давсан тоогоор Отгот шунгуур (*Podiceps cristatus*), Хар өрөвтас (*Ciconia nigra*) болон Хондон ангир (*Tadorna ferruginea*) тэмдэглэгдэж байсан. Мөн Ачит нуур, түүний орчмын ус, намгархаг газарт хэд хэдэн зүйл эндемик загас бүртгэгдсэн бөгөөд эдгээр нь Рамсарын конвенцын нийт 9 шалгуураас I, II, III, VI, VII гэсэн таван шалгуурыг хангадаг. Иймээс Ачит нуур, түүний орчмын ус, намгархаг газрыг Рамсарын конвенцын хавсралт жагсаалтанд 2004 оны 3 дугаар сарын 22-нд албан ёсоор бүртгэсэн.

Газрын зураг 2. Ачит нуур, түүний орчмын ус, намгархаг газар



ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТТАЙ ГАЗАР НУТГИЙН СҮЛЖЭЭНД ХАМРАГДСАН ЭСЭХ

Баян-Өлгий, Увс аймгийн заагт орших Ачит нуураас гарсан Усан хоолойн гол, Ховд голын Дэвэлийн арал орчмын 10,619га газрыг 2000 оны УИХ-ын 29 дүгээр тогтоолоор Монголд ховордож байгаа гургуул, зэгсний гахай, усны минж, зэрлэг чацарганыг хамгаалах зорилгоор Байгалийн нөөцийн ангиллаар тусгай хамгаалалтанд авч байсан. Үүний дараагаар Ачит нуур – Дэвэлийн арлын хамтаар Улсын Их Хурлын 2020 оны 05 дугаар сарын 07-ны өдрийн 46 дугаар тогтоолоор Байгалийн цогцолборт газрын ангиллаар тусгай хамгаалалтанд авч хамгааллын статусыг нэмэгдүүлсэн. Ачит нуур-Дэвэлийн арлын Байгалийн цогцолборт газар нь 211,552.82га талбай. Увс нуурын ай савын улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хамгаалалтын захиргаа хариуцан хамгааллын менежментийг хэрэгжүүлдэг. Ачит нуур, түүний орчмын ус, намгархаг газрын нийт талбайн 75.1 хувь нь Дэвэлийн арал-Ачит нуурын БЦГ-т хамрагдаж байна.



© Г.Амархүү

АЧИТ НУУР, ТҮҮНИЙ ОРЧМЫН УС, НАМГАРХАГ ГАЗРЫН АМЬДРАХ ОРЧНЫ ОНЦЛОГ

Ачит нуур нь Монгол Алтайн нурууны томоохон салбар Сийлхэм, Түргэний нурууны хур цас, мөсөн голоос эх авч урсах Цагаан, Хатуу, Бөх мөрөн, Улиастай зэрэг хэд хэдэн голоор нуурын ус тэжээгддэг ба Усан хоолойгоор Ховд голд цутгадаг. Энэүүс хураах талбай нь нь 1,050,000га бөгөөд энэ нь Ховд голын ус хуралдуулах сав газрын 21 хувьтай тэнцдэг. Ачит нуур орчимд цөлөрхөг хээр, мараалаг хээрийн ландшафттай бөгөөд цэнгэг устай намаг, бүрд, эрэг орчмын бүс нутгууд амьтдын үндсэн амьдрах орчин болдог. Мөн цутгал гол, мөрний бэлчир нь олон зүйлийн мод, бут сөөглөг ургамал ургах таатай нөхцөл бүрдүүлдэг. Нуурын нийт талбай нь 29,680га, урт нь 24км, өргөн нь 18км, эргийн шугам 90км урттай. Нуурын эрдэсжилт 180мг/л бөгөөд дундаж гүн нь 2м, хамгийн их гүндээ 5м хүрдэг. Мөнх цэвдэгтэй ба өвлийн улиралд хөрс 2.9-4.5м хүртэл гүнд хөлддөг. Нуурын талбайн 50 орчим хувь нь усны ургамал, макрофитыг тэтгэдэг. Нуурын хойд хэсэг дагуу олон жижиг нуур, бүрдүүд байдаг. Үүнээс хамгийн том нь Усан хоолой нуур бөгөөд 450га талбайтай.



© Б.Гантулга



БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН БАЯЛАГ БАЙДАЛ

ХӨХТӨН

Ачит нуур, түүний орчмын ус, намгархаг газар нь амьтны аймаг газарзүйн мужлалаар Баруун хойд Монголын тойрогт хамаарна. Байгалийн ландшафтын олон янз байдал, онцлогтой уялдан хойд зүгээс умардын, тайгын хөхтөн амьтад Халиун буга (*Cervus elaphus*), Нохой зээх (*Gulo gulo*), өмнө зүгээс нь Төв Азийн хөхтөн амьтад Саарал чоно (*Canis lupus*), Монгол тарвага (*Marmota sibirica*), Хар сүүлт (*Gazella subgutturosa*), Мануул мий (*Otocolobus manul*), Шивэр алагдаага (*Allactaga sibirica*), Хярс үнэг (*Vulpes corsac*), Шар үнэг (*Vulpes vulpes*), Бор туулай (*Lepus tolai*) мөн өндөр уулын хөхтөн амьтад болох Цоохор ирвэс (*Uncia uncia*),



Янгир ямаа (*Capra sibirica*), Алтайн аргаль (*Ovis ammon*), Тагийн огдой (*Ochotona alpina*) гэх зэрэг амьтад байдаг.



ШУВУУ

Ачит нуур орчимд 18 багийн 41 овгийн 100 төрлийн 158 зүйлийн шувуу бүртгэгдсэн бөгөөд энэ нь Монгол орны хэмжээнд бүртгэгдсэн нийт шувуудын зүйлийн 31 орчим хувь юм. Оршин амьдрах хэлбэрийн хувьд 34 зүйл суурин, 124 зүйл нүүдлийн байдгаас 97 зүйл нь өндөглөн зусдаг, 10 зүйл дайрч өнгөрдөг, 1 зүйл өвөлждөг, 1 зүйл тохиолдлын тааралддаг ба 15 зүйл шувууны оршин амьдрах хэлбэр нь одоогоор тодорхойгүй бөгөөд Монгол улсын улаан номонд ховор ба нэн ховор ангиллаар орсон Халбаган хошуут (*Platalea leucorodia*), Хар өрөвтас (*Ciconia nigra*), Гангар хун (*Cygnus cygnus*), Хуруут хун (*Cygnus olor*), Реликт цахлай (*Larus relictus*), Цасч дэглий (*Egretta alba*), Хээрийн галуу (*Anser indicus*), Цагаансүүлт нөмрөгбүргэд (*Haliaeetus albicilla*), Хошуу галуу (*Anser cygnoides*) зэрэг 15 зүйл шувууд бүртгэгджээ.



© П.Ганхуяг



© Г.Амархүү
Халбаган хошуут



© Г.Амархүү



© Г.Амархүү



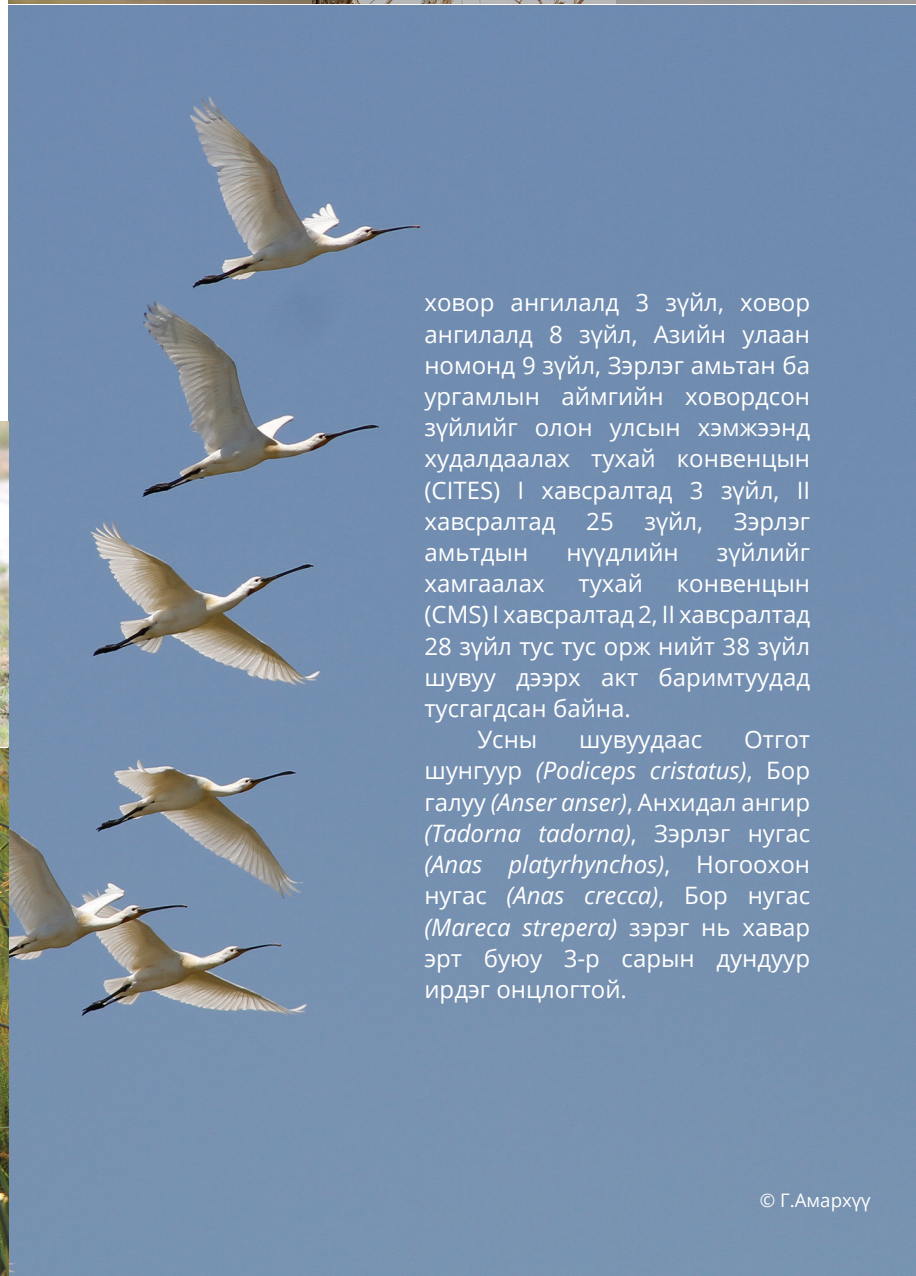
© Г.Амархүү



© Г.Амархүү



© Г.Амархүү



ховор ангилалд 3 зүйл, ховор ангилалд 8 зүйл, Азийн улаан номонд 9 зүйл, Зэрлэг амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенцын (CITES) I хавсралтад 3 зүйл, II хавсралтад 25 зүйл, Зэрлэг амьтдын нүүдлийн зүйлийг хамгаалах тухай конвенцын (CMS) I хавсралтад 2, II хавсралтад 28 зүйл тус тус орж нийт 38 зүйл шувуу дээрх акт баримтуудад тусгагдсан байна.

Усны шувуудаас Отгот шунгуур (*Podiceps cristatus*), Бор галуу (*Anser anser*), Анхидал ангир (*Tadorna tadorna*), Зэрлэг нугас (*Anas platyrhynchos*), Ногоохон нугас (*Anas crecca*), Бор нугас (*Mareca strepera*) зэрэг нь хавар эрт буюу 3-р сарын дундуур ирдэг онцлогтой.

© Г.Амархүү

ЗАГАС, ХОЁР НУТАГТАН, МӨЛХӨГЧИД

Ачит нуур, түүний орчимд Цоохор хонин гүрвэл (*Phrynoscephalus versicolor*), Рашааны могой (*Elaphe dione*), Бамбай хоншоорт могой (*Gloydius halys*) зэрэг мөлхөгчид бүртгэгдсэн. Загасны зүйлүүдээс Дэлхийн байгаль хамгаалах холбоо (IUCN)-ны Улаан дансны шалгуураар бүс нутгийн хэмжээнд эмзэг (VU) ангилалд багтсан Нохой сугас (*Oreoleuciscus pewzovi*), Монгол хадран (*Thymallus brevirostris*) байдаг бөгөөд *Cyprinidae* овгийн Алтайн шар сугас (*Oreoleuciscus potanini*) мөн элбэг тохиолдоно.



УРГАМАЛ

Тухайн бүс нутагт 1,020 гаруй зүйлийн ургамал бүртгэгдсэний дотор 131 зүйл нь модлог, сөөглөг ургамал, 889 зүйл нь өвслөг ургамал. Ургамлын зүйлийн бүрдлийг экологийн бүлгүүдэд ангилан үзвэл: хуурайсаг 110 зүйл, хуурайсуучийгсэг 77 зүйл, чийгсэг 115 зүйл, намагсаг 93, уссаг 9 зүйл, хүйтэнсэг 312, давссаг 86, элссэг 11 зүйл байна. Ургамлын зүйлийн бүрдлийн тэн хагасаас илүү хувь нь (671 зүйл) олон наст өвслөг ургамал байгаагийн дотор үетэн (79 зүйл), улалжийн (32 зүйл) овог зонхилон эзэлдэг.

Дэлхийн байгаль хамгаалах холбоо (IUCN)-ны Улаан дансны шалгуураар бүс нутгийн хэмжээнд устаж байгаа (CR) зэрэглэлд багтсан Далиу сонгино (*Allium obliquum*), устаж болзошгүй (EN) зэрэглэлд багтсан Онит тунхуу (*Chrysanthemum sinuatum*), Хонин арц (*Juniperus sabina*), Ямаан сэрдэг (*Saxifraga hirculus*), Монгол ортуус (*Oxytropis Mongolia*) гэх зэрэг олон зүйл ховор ургамалтай.

СОЁЛ, УЛАМЖЛАЛ

Ачит нуураас баруун хойш орших Шанаган хэмээх газарт VI-VIII зууны үетэй холбогдох Руни бичигт гэрэлт хөшөө байдаг. Руни бичгийг судлаачид Төв Азид, тэр дундаа Монгол нутагт анх үүссэн гэж үзэж байгаа бөгөөд одоогоор олж тогтоогдсон дурсгалуудын байршил ч үүнийг нотолдог. Энэхүү бичиг нь VII зууны хоёрдугаар хагаст үүсэж улмаар XII зууныг хүртэл хэрэглэгдэж байсан бөгөөд аль нэгэн тодорхой нутаг орны чанартай үзэгдэл биш харин нийт Түрэг овогтны тархан нутагласан бүх газар нутагт түгэн дэлгэрсэн гэж үздэг.

АЧИТ НУУРЫН ДОМОГ:

Галдан Бошигт Манжийн цэргээс зугтан Ховдод ирсний дараа их зуд болжээ. Хамаг мал сүрэг нь үхэж үрэгдэн, хамж базаасан амуу тариагаа дуусгасан тул цэргүүд хэд гурваараа хэрэн тэнэж хоол хүнс эрж явдаг байжээ. Хавар цагт нэгэн хэсэг цэрэг Цагаан голыг өгсөн явж нэгэн нуурын дэргэд ирж амсхийж ядарч туйлдсан цэргүүд нэгнийгээ нуурын харзалсан уснаас ус авахуулахаар явуулжээ. Өнөө цэрэг модон хувингаараа ус хутгатай устай цуг олон загас хувинд орсонд бөөн баяр болоод, аваад иржээ. Ийнхүү цэргүүд өлсөж үхэх аюулаас аврагдан тэндээ саатан тухалж тэнхэрч аваад уг нуурыг үхэх аюулаас аварсан ачтай нуур минь гэснээс болж “Ачит” нуур нэртэй болсон гэх домог бий. Өөр нэгэн домог ч бас байдаг. Эрт үед хүмүүс дайснаас дүрвэж өвс, ургамал, бэлчээр сайтай нутаг хайж яваад аяншин ядарч, өлсөж ундаасан зүдэрч байтал нэгэн томоохон нуур харагдахаар тэнд очжээ. Гэтэл тэр нуурын мандлаас нэг том загасны сэрвээ цухуйгаад хөлдчихсэн байжээ. Дээрх хүмүүс түүнийг цавчин авч идэн тэнхэрч ихэд баярлан “Ээ хөөрхий Ачит нуур минь” гэж дуу алдсан гэдэг. Үүнээс хойш тэрхүү нуурыг “Ачит” нуур гэж нэрлэсэн гэдэг.

ОЛОН УЛСЫН БУСАД ГЭРЭЭ, КОНВЕНЦИД БҮРТГЭГДСЭН БАЙДАЛ

**Дэлхийн
байгаль хамгаалах
сан (WWF)-гаас
зайлшгүй
хамгаалах
шаардлагатай
200 эко бүсийн
жагсаалт:**

Ачит нуур түүний, орчмын ус, намгархаг газар Дэлхийн байгаль хамгаалах сангаас зайлшгүй хамгаалах ёстой 200 эко бүс нутгийн нэг болох Алтай Соёны бүсэд багтаж Евразийн сэрүүн бүсийн биологийн олон янз байдлын томоохон төв болдог. Алтай Соёны экобүс нутаг нь Монгол, ОХУ, Казахстан, БНХАУ-ын нутгийг дамнан оршдог онцлогтой. Нийт нутгийн хэмжээ 86,200,000га, түүнээс Монголд 29%, ОХУ-д 62%, Казахстан-д 5%, БНХАУ-д 4% тус тус байна.

**Монгол орны
шувуудад чухал
газарт (MN007):**

Шувуудад чухал газарт Ачит нуур нь Ховд голын хөндийн багахан хэсгийн хамтаар орсон байдаг. Евразийн өндөр уулсын биом болон Евразийн хээр ба цөлийн биомын шувууд олонтой. Дэлхийн хэмжээнд ховордсон шувуудаас Хошуу галуу (*Anser cygnoides*) (VU), Усны нөмрөгбүргэд (*Haliaeetus leucoryphus*) (EN), Хонин тоодог (*Otis tarda*) (VU) бүртгэгдсэн бөгөөд газарзүйн популяцийн 1% давсан тоогоор Отгот шунгуур (*Podiceps cristatus*), Хондон ангир (*Tadorna ferruginea*) тааралдана. Эдгээрээс гадна жил бүрийн намар, хаврын нүүдлийн улиралд усны шувууд олноор дайрч өнгөрдөг зэрэг нь Монгол орны шувуудад чухал нутгийн нэг гэж тодорхойлогдсон.

НҮҮРЛЭЖ БҮЙ АЮУЛ

Зэгс шагшуурга бүхий шувуу үүрлэдэг гол хэсэг нь малын хөлд талхлагдах, уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөнөөс нуурын усны төвшин багасах, дэд бүтэц муу, зохион байгуулалтгүй аялал жуулчлал, загасны эмх замбараагүй агналт зэрэг нь тулгарч буй гол бэрхшээлүүд.

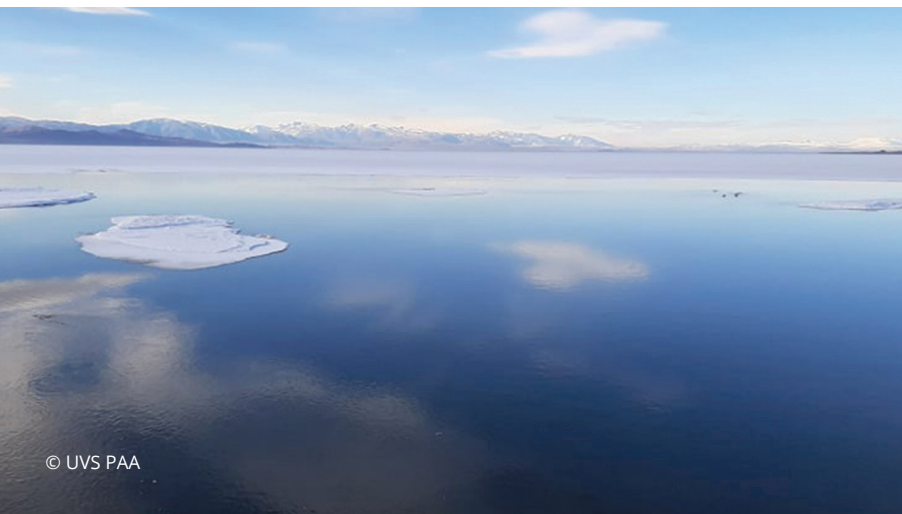
ХАМГААЛЛЫН МЕНЕЖМЕНТ, ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА

Ачит нуур, түүний орчмын ус, намгархаг газрын хамгааллын менежментийг Увс нуурын ай савын УТХГН-ын захиргаа хариуцан ажилладаг. Тус захиргаа нь Увс нуурын дархан цаазат газар, Түргэн уулын дархан цаазат газар, Цагаан шувуут уулын дархан цаазат газар, Ачит нуур-Дэвэлийн арлын байгалийн цогцолборт газар, Тэсийн голын байгалийн нөөц газар болон Мөнгөт цахирын байгалийн дурсгалт газруудыг хариуцан хамгаалдаг.

Хамтын ажиллагааны хүрээнд сум орон нутгийн ЗДТГ, Байгаль орчны байгууллагууд, мэргэжлийн хяналт, сумдын ойн анги, цагдаагийн газрын Экологийн цагдаагийн хэлтэс, олон улсын төслийн байгууллагуудтай хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулан хамтран ажиллаж байна.

НОМ ЗҮЙ

- Амартүвшин Ч., Мүраками, Я., Ишцэрэн Л. Ховд голын хөндийд хийсэн хайгуул судалгааны үр дүнгээс. – “Монголын археологи-2016” эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхтгэл. УБ., 2017.т. 304-313.
- Батсайхан Н., Самьяа Р., Шар С., Кинг С.Р.Б. 2010. Монгол орны хөхтөн амьтад таних гарын авлага. Улаанбаатар хот.
- Баттулга, Ц. 2005. Монголын руни бичгийн бага дурсгалууд // Corpus scriptorum. Tom. I, Улаанбаатар
- Баяр, Д. 1990. Баруун Монголд шинээр илэрсэн эртний бичгийн дурсгалууд // ШУА-ийн мэдээ. №. 6. Улаанбаатар
- Болд Л. 1986. БНМАУ-д эртний түрэг бичгийн дурсгалыг судалсан байдал //ШУА-ийн мэдээ. №3.Улаанбаатар
- Байгаль орчны хөтөлбөрийн эмхэтгэл Улаанбаатар 2005.
- БОАЖЯ. 1997. Монгол улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн үндэсний хөтөлбөр. Улаанбаатар хот.
- Мягмаржав, Б., Даваа, Г. (хянан тохиолдуулсан). 2015. Монгол орны гадаргын ус. Улаанбаатар.
- Нямбаяр Б., Цэвээнмядаг Н. 2009. Монгол дахь шувуудад чухал газруудын лавлах: Байгаль хамгааллын түшиц нутгууд. Улаанбаатар.
- Оюунгэрэл Б. 2004. Монгол улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг. Улаанбаатар.
- Өлзийхутаг Н. 1989. Монгол орны ургамлын аймгийн тойм. Улаанбаатар хот.
- Цэрэнсодном, Ж. 2000. Монгол орны нуурын каталоги. ШУА, Газарзүйн хүрээлэн, Байгаль орчны яам, Улаанбаатар.
- Цэрэнсодном.Ж. 2000. Монгол орны нуурын каталог. Улаанбаатар хот.
- Цэнгэг уст Ачит нуур. Монголын үндэсний олон нийтийн телевиз. 2019, November 29. Retrieved from <http://www.mnb.mn/i/192946>.
- Шийрэвдамба, Ц., Шагдарсүрэн, О., Эрдэнэжав, Г., Амгалан, Л., Цэцэгмаа, Ц. (редакторууд) 2014. Монгол улсын Улаан Ном. БОЯ. Улаанбаатар.



- Nyambayar, D., Oyuntsetseg, B., Tungalag, R. 2011. Mongolian red list and conservation action plans of plants. Admon Printing. Ulaanbaatar, Mongolia.
- Oyungerel, B., Tseveenmyadag, N. and Batnasan, B. 2003. Information sheet on Ramsar Wetlands: Lake Achit and its surrounding wetlands (Ramsar site no: 1376). Wageningen, the Netherlands.
- Ramsar Sites Information Service. Lake Achit and its surrounding wetlands | Ramsar Sites Information Service. (n.d.). Retrieved October 23, 2021, from <https://rsis.ramsar.org/ris/1379>.
- Ramsar Sites Information Service. Home | Ramsar Sites Information Service. (n.d.). Retrieved October 23, 2021, from <https://rsis.ramsar.org/>.
- Ramsar Regional Center – East Asia. 2017. The Designation and Management of Ramsar Sites – A practitioner’s guide.
- Tugarinov, A.Ya. 1929. Northern Mongolia and birds of this country. (Report of a zoological expedition to the northern part of Mongolian in 1929). Leningrad. Pages 145-230. |In Russian|
- Tseveenmyadag N. 1993, Bird’s of the Achit lake in summer / Natural condition and resource of Western Mongolia and adjacent regions. Abstract of International scientific conference. UB. 117-119. (in Russian).